

УДК 821(479.22)Гурамішвілі:398.8(477)

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ НА ТВОРЧІСТЬ ГРУЗИНСЬКОГО ПОЕТА ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ (1705-1792)

Оскоменко-Парулава Т.Г.

Інститут культури і мистецтв

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

В статті досліджується вплив української народної пісні на поезію вершинних творів Давида Гурамішвілі, створених у Миргороді на Полтавщині, де він мешкав останні 32 роки життя. Свою поезію він зібрав у книгу «Давитіані» («Книга Давида»), що стала світовим шедевром. Відомо, що поет складав свої вірші грузинською мовою, але в миргородський період життя почав наспівувати при цьому українські народні пісні. Тому метрика, розміри українських пісень стали для його поезії характерними, а грузинські дослідники назвали їх – «гурамулі». Автор звертає увагу на своєрідність фонетики (звучання) двох мов (грузинської і української), на спільні особливості їх вимови, колоритність, дотепність, сміхові традиції, притаманні обома народам.

Ключові слова: Давид Гурамішвілі, «Давитіані» («Книга Давида»), українська пісня, поетичні розміри – «гурамулі», цар Вахтанг VI, фонетика двох мов, спільні риси двох культур.

Постановка проблеми. Українська пісня і українська земля допомогли грузинському поету Давиду Гурамішвілі сформуванню власний поетичний стиль та створити вершинну книгу поезій. Саме тут, на Полтавщині, митець захопився українською народною творчістю: він запам'ятовував народні пісні, вслуховувався у їх мелодичність, вивчав особливості поетики, а використання їх у власній творчості надало рис неповторності його поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За свідченням грузинських дослідників О. Барамідзе [2], С. Цаїшвілі [3], після Шота Руставелі давня Грузія не мала поета більш великого, ніж Давид Гурамішвілі. Світову славу здобула поема Руставелі «Витязь у тигровій шкурі», а поетичним шедевром іншої доби стала книга Гурамішвілі «Давитіані» («Книга Давида»), яка була створена у Миргороді, на Полтавщині.

Виклад основного матеріалу. Для поета взірцем була поезія Шота Руставелі. Але він перший з грузинських поетів не став йому наслідувати, а пішов своїм шляхом: відмовився від прикрас, вигадливості східної поезії, відійшов від книжної традиції, спростив свій стиль, вплив у нього народно-мовний струмінь. Саме у народі, як свого – грузинського, так і українського, вчився митець простоті і легкості вислову, ясності думки і прозорості стилю.

Із грузинського фольклору поет використав плачі, а українська народна пісенність визначила співучість і мелодійність його віршування. Щодо милозвучності, Гурамішвілі посідає, як зауважує академік О. Барамідзе, чи не перше місце серед видатних майстрів грузинської поетичної мови як стародавнього, так і нового періодів. Його ліричні вірші побудовані на нових для Грузії поетичних розмірах, які до нього в грузинській поезії не зустрічались. Дослідники назвали їх – «гурамулі» (гурамівшвілівські) [2, с. 8]. Але ж – це розміри українських лірико-епічних пісень (автор цих рядків вперше зробила такі висновки у своїй статті 2004 року [5]).

Підтверджує такі висновки і те, що є вірші, де поет вказує – на мотив якої з українських пісень вони складені. Наприклад, одна з таких поезій з'явилася, коли він наспівував українську народ-

ну пісню «Полетіла зозуленька та й через дубину» (подається в перекладі Миколи Бажана):

Склав я пісню, як троянда зло собі вчинила:

Розлюбила соловейка, гаву полюбила...

Ці діла моє кохання прирекли на згубу,

І з тобою вже ніколи не візьму я шлюбю [1, с. 114-115].

Давид Гурамішвілі – поет-філософ і поет-громадянин – епічний і ліричний, глибоко духовний, а також – дотепний і іронічний, у чий творчості присутні прихований гумор і реалістичні подробиці. На його долю, як і на долю Грузії, з якою він був міцно пов'язаний, випало багато випробувань і ці теми яскравим струменем вилилися у його поезіях.

Але яким чином життя поєднало грузинського поета з Україною? Багато свідчень поет подає у центральному творі своєї книги «Давитіані» – історичній поемі «Чірі Картліса» – «Лихоліття Грузії», де переплітаються трагічні події його батьківщини і його власна доля.

Якщо Шота Руставелі жив у час найвищого політичного, культурного та економічного розквіту феодальної Грузії (XII-XIII ст.), то Давид Гурамішвілі – у найважчі часи грузинської історії XVIII століття.

Агресивний Іран (Грузія залежала від перського шаха), тиранія Туреччини (Оттоманської імперії), що намагалися нав'язати мусульманство християнській Грузії, постійні розбійницькі напади лезгинських феодалів, привели його рідну землю до спустошення: села і міста були зруйновані, більшість населення вивезено і знищено.

Край квітучий, волелюбний

Обернувся на руїну.

Навіть тих, хто в хащах крився,

В бран зганяли до загину [1, с. 95].

З боєм говорить поет у своїй поемі і про постійні чвари місцевих феодалів-князів.

Все, про що кажу я, сталось

Через чвари між братами.

Лезги зайняли Кахеті,

В Картлі турки є панамі [1, с. 95].

(Картлі і Кахеті – феодальні грузинські князівства, ці території двох регіонів Грузії і сьогодні мають такі ж назви).

Не минуло лихо і долі поета.

Давид Гурамішвілі народився у 1705 році поблизу давньої столиці Грузії – Мцхета, на березі річки Арагві. Зараз ця місцевість зветься Сагурамо (місцевість Гурама), тут і досі є руїни стародавньої фортеці – маєтку князів роду Гурамішвілі, наближених до грузинських царів.

В той час царем Грузії (1703-1711 рр.), а потім тільки Картлі був Вахтанг VI (1675-1737 рр.) – один із найвидатніших державних діячів пізньофеодальної Грузії. Вчений, поет, критик, перекладач, він очолював інтелектуальне життя країни: заснував першу грузинську друкарню, де 1712 року була надрукована блискуча поема «Витязь у тигровій шкурі» Руставелі, до якої додав своє історико-філологічне дослідження і заклавав цим основи наукової руставелології; при ньому була систематизована унікальна пам'ятка грузинської історіографії – «Картліс цховреба» («Життя Грузії»); заохочувалось складання нових літописів [3, с. 9].

При підтримці Вахтанга був створений перший словник грузинської мови, складений його вихователем, письменником, байкарем, автором «Книги мудрості і вигадки», вченим Сулхан-Саба Орбеліані (1658-1725).

Ці просвітительські ідеї мали вплив і на Давида Гурамішвілі, згодом він став активним послідовником школи Вахтанга.

Це був цар, щедроти повний.

Дбав про бідних, жив у мирі,

Вчений, ритор, псалмописець,

Бога прославляв на лірі [2, с. 23].

Подібно своїм попередникам – Теймуразу I та царю Арчилу (XVII ст.), які бачили союзником Грузії лише єдиновірну Росію, Вахтанг VI робить рішучі кроки до зближення з північним сусідом. Але всім його воєнним акціям фатально не щастить.

1721 року був укладений військово-політичний союз між Петром I та Вахтангом VI з метою спільного походу на Іран. Але після початку воєнних подій у серпні 1722 року (військо Петра висадилося у Дербенті, а Вахтанг взяв місто Гянджа) – Петро фактично зраджує Вахтанга: повертає своє військо назад і покидає Кавказ, не бажаючи ускладнювати свої відносини з Туреччиною (офіційне пояснення – нестаток продовольства, поганий стан кінноти). Це спровокувало подальші криваві події у Грузії.

Вахтанга за зраду перського шаха, бо офіційно він був спасаларом (воєначальником) Ірану, позбавили престолу і передали в Картлі кахетинському царю Костянтину, щоб викликати ворожнечу між ними, що і сталося незабаром. Велика бійня відбулась у 1723 році на рівнині Зедавела, поблизу Горі, де за висловом Давида Гурамішвілі – «прозористі води Мткварі (Кури), багрянili ледь од крові».

Програли обидва царі: Картлі зайняли віроломні турки, розправились вони пізніше і з кахетинським царем Костянтином.

1724 року Вахтанг VI покинув Грузію і в супроводі своїх однодумців (1200 осіб) рушив до Росії, за допомогою якої сподівався повернути собі владу. Серед його почту були і родичі поета.

Давиду Гурамішвілі, який тоді залишався в Грузії, довелося переховуватись у Ксанській ущелині, в селі Ламіскана. Але ця схованка не

стала для нього надійним притулком. Влітку 1728 року Давида, що працював у полі, захопила в полон озброєна ватага лезгів, завезла у Дагестан, в селище Осколо.

Тяжко те, що в бран в Осколо

Йшов як раб, схрестивши руки...

Як дешевим тим товаром,

Кожен мною торгував.

Я утік. Мене схопили...

Не було у мене зброї,

Чи ризикунку бойового,

А була лише молитва,

Ревна віра в ласку Бога,

І утік я знов... [1, с. 97-98].

Дванадцять днів блукав утікач у незнайомих горах, де його «живіт від голоднечі / Аж до ребер був присох» [1, с. 102]. Поет детально описує свої випробування, наприклад про двох огірочків, що знайшов і тут же втратив.

Огірки упали в воду...

Попливли ті огірочки, –

Я ловив їх, не впіймав...

І тоді я від розпуки

Докоряти Богу став... [2, с. 40].

І незабаром, у стані відчаю, Давид почув дзвони, звук надії і «побачив біля церкви тлум людей – хрестився він». Втікач вийшов до козацького поселення, де його нагодували, одягли, обігріли, піклувались і дбали, як за рідною людиною.

А далі, через Астрахань, добрався Давид до Москви і приєднався до оточення Вахтанга VI. Тут він зустрівся зі своїм братом Христофором і дядькою – Мерабом Гурамішвілі та продовжив свою освіту; віднайшов тут «маленьку Грузію» з високоосвічених грузинських родин, вчених і поетів: Вахтанга Багратіоні, Дмитра Саакадзе, Фоми і Мамуки Бараташвілі, Вахтанга Орбеліані та інших. Тут була заснована грузинська типографія, де друкували книги свої митці, а також переклади на грузинську мову творів Петра Могилы, Симеона Полоцького, західноєвропейської літератури того часу.

1729-1734 роки – найбільш спокійні для Давида. Він починає виступати як поет. А поезія в Грузії здавна вважалась особливо почесним заняттям, де навіть багато царів були поетами. Тому в Москві, серед почту царя Вахтанга часто проводились придворні поетичні змагання, в яких брав участь і блискуче обдарований Гурамішвілі.

Тішились, складали вірші,

Любо грали на кимвалі...

Там змагатися у віршах

Мусив я з Джавахішвілі.

Він, як деревце кривеньке,

Утлий був, худий на тілі.

Мов реп'ях під хвіст, чіплялись

Віршики до нього смілі... [2, с. 41].

Вахтанг VI не покидав надії повернутись до Грузії. Домовившись з російською імператрицею Анною, він 1734 року вирушає до Дербента щоб продовжити боротьбу з Персією та Туреччиною. Але доки робили човни, доки добиралися – змінилася ситуація і знов, як і 12 років тому, росіяни виводять свої війська. Своїх сил для продовження боротьби не було. Вахтанг відмовляється від політичної діяльності і як приватна особа оселяється в Астрахані, де і помирає 1737 року.

1738 року грузинські емігранти приймають російське підданство. Але щоб отримати привілеї, треба було служити, тому був сформований грузинський гусарський полк, куди зарахували рядовим бійцем Давида Гурамішвілі. Згодом всім новим підданим були надані землі на проживання «в пристойних місцях» України. Поету дають невеликі маєтки у Миргороді й селі Зубівка, що було розташоване за кілька кілометрів, на березі річки Хорол (вступає у володіння 1741 року).

Але ще будуть довгі роки військової служби. Перше бойове хрещення – бої проти турків при взятті фортеці Хотин (1739 р.). 1742 рік – шведська кампанія, далі – інші походи і війни. А 1757-1762 роки – Семилітня війна проти прусаків. Влітку 1757 року поет потрапив до німців у полон, де знемагав у Магдебурзькій фортеці. 1759 року – був визволений по обміну військово-полоненими. Вийшов у відставку в чині поручика і з підточеним здоров'ям повернувся до Миргорода у 1760 році.

Тридцять два роки життя і плідної поетичної творчості зв'язують Давида Гурамішвілі з Україною. Поет виявив себе також і розумним господарником: намагався запровадити на українських ґрунтах іригаційну систему його рідної Грузії, удосконалив для цього водяний млин, щоб зрошувати поле під час засухи, а креслення такої машини розмістив у своїй книзі поруч з власним карикатурним зображенням.

Боже, дай млином змолоти
Борошно на хліб весною;
Дай машиною цією
Напоїти лан водою.
До душі цілюще зілля
Приклади із добротою,
Дай снагу свічки незгасні
Запалить перед тобою [10, с. 332].

Укладати свою книгу «Давитіані» поет почав у 1774 році, навіть точно зафіксував дату: «Все це виклав я у слові щирім і відвертім, / В році тисяча сімсотім сімдесят четвертім, / Як минався листопада день двадцять дев'ятий, / Щоб веління сил найвищих віршем прославляти». А остаточно відредагував збірку на початку 1790-х років.

Книгу відкриває своєрідна поетична декларація, в якій автор розмірковує про обов'язок поета-громадянина, що повинен правдиво відобразити життя. Автор тут – мужній і чесний літописець, де культ правди зведений до рівня віри. Щоб відчутти чудову ауру поезії Гурамішвілі, процитуємо в українській транскрипції О. Мушкудіані грузинський текст поета і поетичний переклад українською М. Бажана:

Мартале віткві шевікнебі
Труїліса моамбе рад!
Верас вукеб садзагелта,
Уперулта пірсаперад.
Ме, ту гінда, тавіц момчран,
Тані гахдес гасаберад,
Вінц ара хгавт Кахаберса,
Ме вер віткві кахаберад.
Правду всю скажу, не буду
Нищим речником брехні!
Я не можу славить підлість,
Вчинки вихвалять дурні.
Хоч би з мене й шкуру здерли,
Голову зняли мені,

Не назву я Кахабером
Тих, що з ним не схожі, ні!

(Кахабер – легендарний герой стародавньої Грузії) [10, с. 285].

Історичну панораму подій поеми «Лихоліття Грузії» доповнює схвильований очевидець: домінують почуття художника, велика емоційна напруга, сміливі метафори. Саме Гурамішвілі належить порівняння Грузії його часів з невірною зораним полем.

Був один орач – у плуга
Вклав леміш він навпаки,
Другий вивертом в борінці
Приладнав усі зубки...
Де орав картлієць вгору,
Борону тяг криво ках, –
Борона ржавить лишилась
З всохлим брудом на зубцях [2, с. 25].

Книга поета «Давитіані» – це цілий світ думок – мудрих і дотепних, сумних і розважливих. До збірки входять різноманітні за жанром поезії. Тематичний українізм яскраво проступає в одному із кращих його ліричних творів, надзвичайно емоційній пісні «Зубівка», де поет вперше в літературі створює образ чарівної української жінки. Як позначає автор, вірші складені на мотив пісні «Козак – душа правдивая».

Я, із Зубівки вертавши, жінку стрів чудову –
Бачити це гарне личко зір мій прагне знову...
Я спитав: куди, о сонце, йдеш ти з небосхила?
Розкажи, куди мандруєш, зоре заяснила?
Я тебе узрів, і серце стало, наче брила.
Окропи мене водою, вирятуй з горнила

[1, с. 115].

Цей же розмір властивий багатьом українським козацьким пісням:

Засвіт встали козаченьки, в похід з полуночі,
Заплакала Марусенька свої ясні очі.

Або:

Йшли корови із діброви, а овечки з поля,
Заплакала дівчинонька край козака стоя [9, с. 260].

Ще приклад:

Осідлаю кониченька, коня вороного,
Нехай несе в чисте поле мене, молодого [4, с. 119].

У козацьких піснях зустрічаються тільки дво-рядкові строфи без приспівів. Дослідники припускають, що простота будови взагалі узгоджується з народним розумінням лірико-епічного стилю [4, с. 120]. А в Грузії такі розміри назвали – «гурамулі».

Зовсім інша за жанром його пасторальна поема «Пастух Кацвія» («Весела весна»), що навіяна українською природою. Тут легкі і усмінені рядки буколіки. Поет не відвертається від життя, бо не був він аскетом, а виступає співцем земної людини, невіддільної від природи. Тому тут такі барвисті і грайливі рядки весняного пробудження.

Усе, що взимку зблякло й оголилось,
Знов одяглося, заграло й засвітилось.
За весняним наказом
сі в'язні вийшли разом
З усіх в'язниць зими...
Шукають пари всі живі істоти,
Запрагнувши любовної пишноти.
Ясніють в полі вруна.

Зростає парость юна,
Уквітчується сад [2, с. 54].

Якщо порівняти два переклади «Давитіані»: Миколи Бажана [2] – українською та Н. Заболоцького [3] – російською, то перевага в яскравості, дотепності, контрастності порівнянь, колоритності образів явно на стороні Миколи Бажана. Барвистість, давні традиції «сміхової культури» [4, с. 44], а також емоційність епічних оповідань з їх образними зіставленнями – все це спільні риси двох культур: грузинської і української.

На відміну від російської, де багато більше м'яких звуків, для грузинської мови характерна така ж тверда вимова звуків, як і для української. Це зближує фонізм їх звучання. До того ж, у грузинській мові є по два звуки «г» (як і в українській), також два «х», «п», «т», «ц», «ч» і три різновиди звуку «к». Це потребує чіткої артикуляції звуків.

Давид Гурамішвілі застосовує виразність текстів і наспівів українських пісень, кантів для збагачення грузинської мови, вірша, пісні. Він ділиться власним поетичним досвідом, досліджує генеалогічне древо грузинських володарів, котрі своє походження пов'язували з біблійним царем Давидом, а то і напучує тих, хто вчиться. Тут є канти про долю і смерть, про любов і мінливість світу:

В чому суть твоя, о світе?

Чом ти крутиш нас юрбою?

Боже, дай мені ти змогу добре слово чути,

Дай моєму серцю віри дужої здобути [2, с. 87].

Поетові було вже 80 років, коли він упорядковував, переписував свою книгу:

Вірші сказані самотно,

В місце я зібрав одне, -

Може хтось колись про мене

Добрим словом пом'яне.

Я бездітний, цю сирітку

Виростив в тяжкій труді [2]. (Сирітка – його книга).

Він чекав слухної нагоди, щоб передати свою книгу у Грузію, до рідної йому Сакартвелло. Така нагода відбулась. Поет вручив свій рукопис грузинському послу – царевичу Міріану під час перебування того у Кременчуці. На шляху до Грузії з його «Давитіані» трапилась пригода, про яку, мабуть, не знав сам Гурамішвілі.

Човен посла, який повертався додому, перекинувся на річці Дон і рукопис, як «ті огірочки», понесла течія. Міріан пустився за книгою вплав і підхопив її. Так вона дійшла до Грузії, так нікому невідомий митець, про геніальність якого ще ніхто не здогадувався, відкрився світу.

Афоризми поета, як і Шота Руставелі, широко відомі серед грузинського народу, і, так само, як афоризми Григорія Сковороди (з яким, можливо, зустрічався Гурамішвілі) – в українському фольклорі.

Українська пісня, українська земля з'єднались з грузинською душею поета. Кожний, хто перечитає рядки поезії Давида Гурамішвілі – духовно збагатиться, знайде наснагу у його глибоких і мудрих думках, а також внутрішню рівновагу, зможе краще зрозуміти той складний світ, в якому живе людина. Як духовний заповіт молоді і майбутньому – сяє рядками його філософський висновок:

Тіло в цьому грішнім світі у солодких знадах згине,

А душа, щоб вічно жити, на той світ безгрішна злине [10, с. 294].

У Миргороді 1969 року був відкритий літературно-меморіальний музей, присвячений поету. Композитор Г. Таранов створив симфонічну поему «Давид Гурамішвілі», а автор цієї статті, із рядків поезії митця – драматичний монолог «Молитва Давида» для баритона, струнних і фортепіано. Прем'єра твору відбулась у Миргороді 2005 року на честь 300-річчя поета. Шануймо минуле, щоб краще будувати своє майбутнє.

Список літератури:

1. Бажан М. Твори в 4-х т.т. – Т. 2, Переклади. – К., 1985.
2. Гурамішвілі Д. Давитіані / Переклад з грузинської М. Бажана, вступна стаття О. Барамідзе. – Київ-Тбілісі. 1980.
3. Гурамішвили Д. Стихотворения и поэмы / Переводы Н. Заболоцького, вступ. стаття С. Цаишвили. – Л., 1980.
4. Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К., 1999.
5. Оскоменко-Парулава Т. Давид Гурамішвілі – грузинський поет і український співець // Слов'янський збірник, вип. 3, Полтава, 2004. – С. 123-132.
6. Россоха Л. Миргородський музей Давида Гурамішвілі. – Харків, 1977.
7. Россоха Л. Свидетельствуют архивные данные // Литературная Грузия. – 1987, № 7. – С. 166-192.
8. Українські народні пісні в записах М. В. Лисенка. – Ч. 1. – К., 1990.
9. Українські народні ліричні пісні / Упорядник М. Гордійчук, А. Кінько, М. Стельмах – К., 1958.
10. Хундадзе Н. Миргородські ночі / Переклад О. Мушкудіані. – К., 1980.

Оскоменко-Парулава Т.Г.

Институт культуры и искусств

Луганского национального университета имени Тараса Шевченко

ВЛИЯНИЕ УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕСНИ НА ТВОРЧЕСТВО ГРУЗИНСКОГО ПОЭТА ДАВИДА ГУРАМИШВИЛИ (1705-1792)

Аннотация

В статье исследуется влияние украинской народной песни на поэзию вершинных произведений Давида Гурамишвили, созданных в Миргороде на Полтавщине, где он жил последние 32 года жизни. Свою поэзию он собрал в книгу «Давитиани» («Книга Давида»), ставшую мировым шедевром. Известно, что поэт сочинял свои стихи на грузинском языке, но в миргородский период жизни начал напевать при этом украинские народные песни. Поэтому метрика, размеры украинских песен стали для его поэзии характерными, а грузинские исследователи назвали их – «гурамули». Автор обращает внимание на своеобразии фонетики (звучание) двух языков (грузинского и украинского), на общие особенности их произношения, колоритность, остроумие, смеховые традиции, свойственные обоим народам.

Ключевые слова: Давид Гурамишвили, «Давитиани» («Книга Давида»), украинская песня, поэтические размеры – «гурамули», царь Вахтанг VI, фонетика двух языков, общие черты двух культур.

Oscomenko-Parulava T.G.

Institute of Culture and Arts

of Lugansk National Taras Shevchenko University

THE INFLUENCE OF UKRAINIAN PEOPLE'S SONG ON CREATIVITY THE GEORGIAN POET DAVID GURAMISHVILI (1705-1792)

Summary

The article examines the influence of the Ukrainian folk song on the poetry of the vertex works of David Guramishvili, created in Mirgorod in Poltava, where he lived the last 32 years of his life. He collected his poetry in the book «Davitiani» («The Book of David»), which became a world masterpiece. It is known that the poet composed his poems in the Georgian language, but in the Mirgorod period of his life he began to hum along with Ukrainian folk songs. Therefore, the metric, the sizes of Ukrainian songs became characteristic for his poetry, and Georgian researchers called them «guramuli». The author draws attention to the uniqueness of the phonetics (sounding) of the two languages (Georgian and Ukrainian), the general features of their pronunciation, color, wit, laughter traditions, characteristic of both peoples.

Keywords: David Guramishvili, «Davitiani» («David's Book»), Ukrainian song, poetic dimensions – «guramuli», King Vakhtang VI, phonetics of the two languages, common features of the two cultures.